

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279-557

Lucija Zala Bezlaj, *Ali lahko govorimo o rasizmu v zgodnjem rimskem cesarstvu?* • Matjaž Bizjak, *Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških* • Klemen Škrjanec, *Razvoj kranjskega mestnega grba* • Gabriele Haug-Moritz, *Luther in nemška nacija: revizija velike pripovedi* • Vijoleta Herman Kaurić, *How to Feed a City during the First World War – The Case of Zagreb* • Marta Rendla, *Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja* • Danijel Vojak, *Komemoracija romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, 1945. – 1991.*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279–557

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. oktobra 2018.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina), Filip Draženović (nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2018: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2018

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on October 20, 2018.

Translated by: Saša Mlacović (English), Filip Draženović (German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2018): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2018

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Lucija **Zala Bezlaj**, Ali lahko govorimo o rasizmu v zgodnjem rimskem cesarstvu?286–325
Can We Speak about Racism in the Early Roman Empire?
- Matjaž **Bizjak**, Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških326–340
Marginalia on the Genealogy of the Free Lords of Žovnek
- Klemen **Škrjanec**, Razvoj kranjskega mestnega grba.....342–371
Development of the Kranj Coat of Arms
- Gabriele **Haug-Moritz**, Luther in nemška nacija: revizija velike pripovedi.....372–391
Luther and the German Nation - A Revision of the Great Narrative
- Vijoleta **Herman Kaurić**, How to Feed a City during the First World War – The Case of Zagreb.....392–411
Kako prehraniti mesto med prvo svetovno vojno – primer Zagreba
- Marta **Rendla**, Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja412–438
Slovenes' Diet from the 1960s to the End of the 1980s
- Danijel **Vojak**, Komemoracija romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, 1945 – 1991440–461
Commemorating Romany Victims of World War II in Socialist Croatia between 1945 and 1991

Zapisi - Notes

- Peter **Štih**, O novi knjigi, novejši hrvaški historiografiji in novih pogledih na hrvaško zgodnjesrednjeveško zgodovino464–497
On the New Book, Contemporary Croatian Historiography, and New Outlooks on the Early Mediaeval Croatian History.

Jubileji – Anniversaries

Prof. dr. Stane Granda, sedemdesetletnik (Miha Seručnik)	500–502
--	---------

V spomin – In memoriam

Janko Pleterski (Božo Repe)	504–512
Intervju z Jankom Pleterskim (Marta Verginella, Božo Repe)	513–519
Primožu Simonitiju v slovo (Peter Štih)	520–522

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Das Römerreich und seine Germanen. Eine Erzählung von Herkunft und Ankunft (Peter Štih)	524–526
Jonas Sellin, Unrests Welt. Weltverständnis und Ordnungsentwürfe in den Chroniken des Jakobs Unrests (Peter Štih)	527–529
Janez Toplišek, Rodoslovje. Vodnik po poteh naših prednikov. Kako izdelati družinski rodovnik (Boris Golec)	530–531
Giuseppe Cuscito, Trieste. Diocesi di frontiera. Storia e storiografia (France M. Dolinar)	532–534
Andrej Rahten, Med Kakanijo in Wilsonio, Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schwegla alias Ivana Švegla (Peter Vodopivec)	535–538
Alfred Rosenberg, Die Tagebücher von 1934 bis 1944. Hg. Jürgen Matthäus und Frank Bajohr (Jože Maček)	539–545
Robert Knight, Slavs in Post-Nazi Austria. Carinthian Slovenes and Politics of Assimilation, 1945-1960 (Bojan Balkovec)	546–547
Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti. Ur. Jernej Mlekuž (Rok Stergar)	548–549

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	550–553
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 72, 2018.....	554–557
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 72, 2018	

Razprave

Marta Rendla

Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja

RENDLA Marta, dr., asistent z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, marta.rendla@inz.si

Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 72/2018 (158), št. 3-4, str. 412–438, cit. 46

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Slovenska gospodinjstva so v obravnavanem obdobju približno do leta 1980 v razmerah zmanjševanja potrošnih izdatkov za hrano povečevala potrošnjo večine skupin kmetijskih in prehranskih proizvodov po količinah; z upadanjem deleža manj zdravih živil se je hkrati struktura prehrane izboljševala. Na prelomu sedemdesetih v osemdeseta leta in v osemdesetih letih se je v okoliščinah poglobljajoče krize začela povečevati v strukturi življenjskih stroškov udeležba izdatkov za hrano; sama struktura hrane pa se je s preusmeritvijo na cenejša živila, predvsem bogata z ogljikovimi hidrati, začela postopoma poslabševati.

Ključne besede: prehrana, izdatki za hrano, struktura potrošnje hrane, Slovenija, Jugoslavija

RENDLA Marta, PhD, Assistant with a Doctorate, Institute of Contemporary History, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, marta.rendla@inz.si,

Slovenes' Diet from the 1960s to the End of the 1980s

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 72/2018 (158), No. 3-4, pp. 412–438, 46 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

In the period at hand and in conditions marked by the reduction of food expenditures up to 1980, Slovene households increased the consumption of most groups of agricultural produce and foodstuffs; the consumption of less healthy foods decreased and, concurrently, the structure of diet improved. With the deepening crisis at the turn of the decade and in the 1980s the food expenses started to grow in the structure of the cost of living; the structure of food itself gradually started to deteriorate with the switch to cheaper foods, particularly those rich in carbohydrates.

Key words: diet, food expenditures, structure of food consumption, Slovenia, Yugoslavia

Uvod

Na prehranske navade vplivajo socialne, ekonomske, etnične in kulturne danosti okolja, pa tudi izobraženost ljudi, dostopnost in cena hrane. Posamezne kategorije prebivalstva oziroma gospodinjstva oblikujejo svoje prehranske navade v odvisnosti od omenjenih dejavnikov. Prehrana kmečkega prebivalstva se tako razlikuje od prehrane mestnega prebivalstva. V času socialističnega samoupravnega gospodarstva so kmečka gospodinjstva, ki so bila odvisna zgolj od dela na lastnem gospodarstvu, za prehrano pretežno še vedno uporabljala bolj lastne pridelke, kupovala pa le tisto, kar jim je manjkalo; mešana gospodinjstva so hrano v večji meri kupovala, bodisi pri sosedih bodisi prek trgovske mreže; medtem ko so nekmečka gospodinjstva bila po večini odvisna od razmer na trgu. Velik vpliv na način prehrane imajo različni viri dohodkov kot tudi njihova struktura ter prav tako ponudba oziroma preskrbljenost trga.

Prehrana prebivalstva, odvisna od količin in kakovosti živil, ki so na voljo potrošnikom, kot od ekonomskih možnosti, predvsem od kupne moči prebivalstva, je eden od kazalnikov življenjske ravni.

Pomemben kazalnik življenjske ravni in posredno tudi revščine je tako delež izdatkov, ki ga gospodinjstva namenjajo za hrano. Zaradi različnih ekonomskih zmožnosti gospodinjstev hrana ni bila dostopna vsem v enaki meri. Revna gospodinjstva so namreč večji del svojih dohodkov porabila samo za nakup hrane. Prav tako so fiziološke potrebe človeškega organizma po energijski vrednosti hrane pogojene z zgradbo telesa, starostjo, spolom, telesno višino, težo, vrsto dela, fizično in telesno aktivnostjo posameznika. Priporočila o zdravju, uravnoveženi, priporočeni prehrani na osnovi fizioloških potreb organizma po energiji in posameznih hranilih glede na starost, spol in delo, ki ga človek opravlja; o živilih, ki vsebujejo hranila in o priporočenem ritmu prehranjevanja z namenom preprečevanja obolenj in stanj, ki jih lahko povzroči nezdravo prehranjevanje, so v obravnavanem obdobju oblikovale ustrezne institucije na osnovi vsakokratnih mednarodnih smernic oziroma Organizacije združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO). Leta 1954 je Zvezni zavod za statistiko na osnovi priporočil omenjene organizacije izdelal normativne vrednosti energijsko in hranilno uravnovežene prehrane. Zaželeno je bilo, da od 50 do 60 % skupnih

potreb po energiji pokrijejo ogljikovi hidrati in da ena tretjina beljakovin odpade na beljakovine živalskega izvora.¹

Standarde in normative za vzgojno-izobraževalne ustanove je v 70. in 80. letih v Sloveniji pripravljala Centralni zavod za napredek gospodinjstva v Ljubljani kot referenčna strokovna ustanova za družbeno prehrano. Oblikovanje normativov za obroke hrane v vzgojno-izobraževalnih ustanovah je na osnovi jugoslovanskih standardov z letom 1982 na predlog samoupravnih interesnih skupnosti za vzgojo in izobraževanje prevzel Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo.²

Izdatki slovenskih gospodinjstev za hrano in strukturna poraba le-te v letih 1963–1988

Struktura potrošenega dohodka gospodinjstev, ki obsega izdatke za osnovne življenjske potrebščine, izdatke za odplačila posojil, izdatke za stanovanje in ime-tje ter prihranke, za omenjeno razdobje kaže, da je do leta 1980 v strukturi vseh izdatkov upadal, čeprav ostajal najpomembnejši, delež izdatkov za življenjske potrebščine. Znotraj njega pa so kot izraz večanja življenjske ravni upadali, a vendar zavzemali še vedno največji delež izdatki za osnovne dobrine in storitve: hrano, obleko in obutev.

Delež izdatkov za hrano, odvisen od višine osebnega dohodka in gibanja cen prehranskih izdelkov, s svojo udeležbo v življenjskih stroških za opazovano obdobje izkazuje, da je najpomembnejša postavka in hkrati, kako pomemben kazalnik sprememb na področju življenjske ravni je. Namreč z zmanjševanjem deleža izdatkov za hrano približno v isti meri narašča delež za druge dobrine. Spremembe lahko povzročijo tudi drugačne navade v načinu prehrane, npr. da zaradi podražitev ali zmanjšane ponudbe gospodinjstva potrošijo deloma preusmerijo.

Izdatke za hrano so tako slovenska kot jugoslovanska gospodinjstva v opazovanem obdobju zmanjševala vse do izteka sedemdesetih let. S 40,1 %, kolikor je v strukturi vseh izdatkov znašal delež za prehrano slovenskih gospodinjstev v letu 1963, so slovenska gospodinjstva do leta 1978 zmanjšala na 27,6 % oziroma za 12,5 %; jugoslovanska gospodinjstva pa so v enakem razdobju zmanjšala tovrstne

¹ Vadnal, *Prehranitvena bilanca v l. 1950–1957*, str. 36, 37 in isti: *Prehranitvena bilanca SR Slovenije v letih 1958–1969*, str. 18, 22. Sodobne smernice za zdravo, uravnoteženo prehrano priporočajo naslednje energijske in hranilne vrednosti/deleže osnovnih makrohranil: Priporočen vnos skupnih maščob za zdrave odrasle osebe je do 30 %, vnos beljakovin, ki jih zaužijemo iz mleka in mlečnih izdelkov, mesa, rib ter žit, krompirja in stročnic, naj bi predstavljal od 10 do 15 % dnevnega energijskega vnosa glede na starostno skupino, toda ne več kot 20 % dnevnega energijskega vnosa; priporočen vnos glavne hranilne snovi, ogljikovih hidratov, ki organizmu zagotavljajo energijo in jih zaužijemo predvsem z žiti, zelenjavo, krompirjem in sadjem, v dnevni prehrani pa je vsaj 50 % dnevnega energijskega vnosa. (več na: http://www.opkp.si/sl_SI/cms/pomoc/pomoc-pri-delu-z-opkp/referencne-vrednosti-za-vnos-hranil, pridobljeno 14. 4. 2017).

² Gabrijelčič Blenkuš ...[et al.], *Standardi zdravega prehranjevanja*, str. 10.

izdatke za 10,5 %, in sicer od 45,7 % v letu 1963 na 35,2 % leta 1978.³ V osemdesetih letih, ko se je zaradi upočasnitve in stagnacije fizičnega obsega nekaterih kmetijskih proizvodov na domačem trgu zmanjšala ponudba in so zato porastle njihove cene, so gospodinjstva ob hkratnem zmanjševanju realnega osebnega dohodka zmanjševala potrošnjo (količino) kmetijskih in prehranskih proizvodov.⁴

Ta preobrat je razviden tudi iz anket o porabi gospodinjstev iz izteka sedemdesetih in začetka osemdesetih let, za leti 1978 in 1983. Glede na leto 1978 ankete izkazujejo, da se je do leta 1983 delež izdatkov za hrano tako slovenskih kot jugoslovanskih gospodinjstev povečal za 3,2 %; z deležem 30,8 % pri slovenskih in z deležem 38,4 % pri jugoslovanskih gospodinjstvih se je ta delež izdatkov v strukturi vseh izdatkov gibal na ravni izpred desetletja.⁵ Udeležba izdatkov za nakup hrane je bila tako leta 1983 za 3,2 % večja kot leta 1978. To je pomenilo, da je življenjska raven z vidika prehrane oziroma življenjskih stroškov za hrano leta 1983 padla na raven iz leta 1973.

Grafikon 1: Delež izdatkov za hrano v strukturi potrošenega dohodka slovenskega gospodinjstva v primerjavi z jugoslovanskim gospodinjstvom v letih 1978–1983.

Fig. 1: Share of food expenditures in Slovene households' structure of disposable income compared to those of Yugoslav households in the years 1978–1983.

V obdobju zmanjševanja življenjskih stroškov za hrano, 1963–1978, se je delež izdatkov za hrano slovenskih gospodinjstev do leta 1973 glede na leto 1963 za največ, dobrih 12 %, zmanjšal pri kmečkih gospodinjstvih (delež izdatkov za hrano je pri njih s 54,3 %, kolikor je znašal leta 1963, do leta 1973 upadel na 42 %) in za dobrih 10 % pri mešanih gospodinjstvih (delež izdatkov za hrano je pri

³ *Anketa o ličnoj potrošnji stanovanjstva 1963*, Statistički bilten 349, str. 7–10; 107–110; *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1301, str. 25, 34, 43, 52.

⁴ *Sistem i politika cena*, str. 404.

⁵ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1301, str. 25, 34, 43, 52; *Anketa o potrošnji domačinstva 1983. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1549, str. 43, 45, 47; 51, 53, 55, 57; *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, str. 352–359. *Sistem i politika cena*, str. 404.

slednjih s 44 %, kolikor je znašal leta 1963, do leta 1973 upadel na 33,7 %); nekmečka gospodinjstva, katerih izdatki za hrano so v strukturi vseh izdatkov med različnimi tipi gospodinjstev v opazovanem obdobju predstavljali najmanjši delež (leta 1963 35,2 %, leta 1973 pa 29,3 %) pa so v enakem obdobju ta delež znižala za slabih 6 %. V primerjavi s kmečkimi gospodinjstvi je bil delež izdatkov za hrano pri nekmečkih gospodinjstvih leta 1963 za okoli 19 % nižji; leta 1973 se je ta razlika za nekoliko zmanjšala, a je še zmeraj bila velika: delež izdatkov za hrano pri kmečkih gospodinjstvih je bil leta 1973 za 12,7 % večji kot pri nekmečkih gospodinjstvih.⁶ Kar pomeni, da so bila kmečka gospodinjstva takrat še vedno precej revna, saj so za hrano porabila skoraj polovico vseh izdanih sredstev.

V letih 1973–1978 so delež izdatkov za hrano nadaljnje, za več kot 4 %, znižala nekmečka gospodinjstva, in sicer z 29,3 % leta 1973 na 25,1 % leta 1978, mešana za 2 %, in sicer s 33,7 % leta 1973 na 31,7 % leta 1978, medtem ko je udeležba tovrstnih izdatkov pri kmečkih gospodinjstvih s 43,2 % bila leta 1978 za 1,2 % večja kot pred petimi leti.⁷ Nekmečka gospodinjstva so tako v tem razdobju v primerjavi z mešanimi in kmečkimi gospodinjstvi še izboljšala svoj položaj.

Na prelomu sedemdesetih v osemdeseta leta pa so glede na delež življenjskih stroškov za hrano bistveno izboljšala svoj položaj kmečka gospodinjstva. Izdatki za hrano kmečkih gospodinjstev so s 34,2 % v letu 1983 izkazovali, da so kmečka gospodinjstva delež izdatkov za hrano glede na leto 1978 znižala za 9 %. Po deležu izdatkov za hrano so se zelo približala mešanim gospodinjstvom (izdatki za hrano so pri njih leta 1983 znašali 33,3 %), kar je pomenilo, da so v primerjavi z letom 1978 tovrstni izdatki pri mešanih gospodinjstvih v letu 1983 porastli za 1,6 %. Kmečka gospodinjstva so zmanjšala tudi razliko tovrstnih izdatkov v odnosu do nekmečkih gospodinjstev. Nasprotno pa je delež izdatkov za hrano pri nekmečkih gospodinjstvih z 29,9 % v letu 1983 po 20-letnem upadanju porastel glede na leto 1978 za skoraj 5 %. Je bil pa tolikšen delež izdatkov za hrano pri njih med različnimi tipi gospodinjstev še vedno najnižji.⁸

V letu 1983 so gospodinjstva v povprečju glede na leto 1978 povečala delež izdatkov za hrano za 3,2 %. Kar pomeni, da so se življenjski pogoji v prvi polovici osemdesetih let 20. stoletja z vidika življenjskih stroškov za hrano slabšali, saj so mešana in nekmečka gospodinjstva, ki so bila prevladujoča, povečala delež izdatkov za hrano. V letu 1988, ko se je sicer delež za življenjske stroške gospodinjstev v strukturi vseh izdatkov glede na leto 1983 povečal za 4 %, pa so gospodinjstva v povprečju znižala izdatke za hrano za 3,4 %.

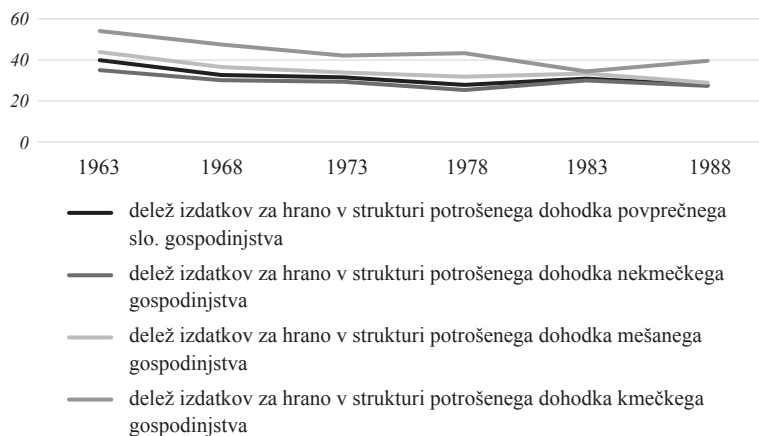
⁶ *Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963*, Statistički bilten 349, str. 7–10; 107–110; *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, str. 352–359.

⁷ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1301, str. 25, 34, 43, 52; *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, str. 352–359.

⁸ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa ...*, str. 25, 34, 43, 52, *Anketa o potrošnji domačinstva 1983. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1549, str. 43, 45, 47; 51, 53, 55, 57.

Grafikon 2: Delež izdatkov za hrano v strukturi potrošenega dohodka glede na socialnoekonomске kategorije slovenskih gospodinjstev v letih 1963–1988.

Fig. 2: Share of food expenditures in Slovene households' structure of disposable income in terms of social and economic categories in the years 1963–1988.

Potrošnja kmetijskih in prehranskih proizvodov slovenskih gospodinjstev v letih 1963–1988

Med leti 1963 in 1978, ko je delež izdatkov za hrano v strukturi življenjskih stroškov pri slovenskih gospodinjstvih večinoma upadal, se je potrošnja večine skupin kmetijskih in prehranskih proizvodov po količinah povečevala; z upadanjem manj zdravih prehranskih proizvodov v strukturi prehrane se je izboljševala tudi njena kakovost.

O načelih sodobne prehrane so v obravnavanem obdobju prebivalstvo izobraževali strokovnjaki prek strokovnih institucij, publikacij, časopisja, pa tudi sodobnejših medijev. Za reševanje vprašanj organiziranja celotnega gospodinjstva, od prehrane, oblačil in obutve, urejanja gospodinjstva in stanovanja, do varstva, vzgoje in prehrane otrok, ki v okviru nove družbene ureditve naj ne bi bilo več le domena žensk, temveč celotne družbe, je bil v Ljubljani leta 1954 ustanovljen Centralni zavod za napredek gospodinjstva. Ljubljanskemu zavodu je sledilo ustanavljanje društev za napredek gospodinjstva tudi po drugih slovenskih mestih in krajih. Strokovno društvo za gospodinjstvo izobraževanje in Splošna množična društva za pospeševanje gospodinjstva so tako ob sodelovanju z raziskovalnimi ustanovami (inštituti) in podjetji, ki so reševali vprašanja, povezana z gospodinjstvom, prirejale razne oblike gospodinjstvenega izobraževanja: kmetijsko-gospodinjstvene šole in tečaje, seminarje, poučne izlete, šole za šivanje in ročna dela. Posamezna področja gospodinjstva so osvetljevali tudi z izdajanjem poljudnoznanstvenih knjig in strokovnega časopisja (mesečnik *Sodobno gospodinjstvo*, specialne brošure: *Mala potrošnikova knjižica*, *ABC pletenja*, *ABC šivanja*). Strokovni krogi so si prizadevali ljudi izobraziti, kako žensko v moderni družbi z uporabo tehnoloških pridobitev sodobnega časa razbremeniti domačega gospodinjstvenega dela. Hkrati

so strokovnjaki, pisci Sodobnega gospodinjstva, naslonjeni na izsledke znanosti, od samega začetka izdajanja le-tega tudi opozarjali na pomen sodobne prehrane. Takratne sodobne smernice so v dnevnih obrokih hrane narekovale hranilne snovi v količinah, odgovarjajoče fiziološkim potrebam organizma. Poudarjalo se je, da je naloga gospodinj in tistih, ki pripravljajo hrano, torej šolskih kuhinj in obratov družbene prehrane, da z razpoložljivimi sredstvi, torej v danih pogojih, sestavijo poceni, a okusno in pravilno prehrano – tako, ki bo zajamčila najboljše zdravje – nadalje, da se morajo borovati proti slabim navadam v prehrani in da z živili ravnajo tako, da hrana ne bo oporečna.⁹ V strokovnih priporočilih je za zdravo prehrano veljala tista, ki je vsebovala pravilno, uravnoteženo razmerje živil.

Zdravo življenje, zdrava in dietna prehrana so bili tudi glavni poudarki izobraževanja in osveščanja ljudi, ki jim je Centralni zavod za napredek gospodinjstva sledil v svojem raziskovalnem, svetovalnem in strokovnem delovanju vse do izteka osemdesetih let.

Na pomanjkljivosti prehrane Slovencev, ki so vztrajale z obdobju izboljšav, ves obravnavani čas, so strokovnjaki opozarjali vse od petdesetih let. Sodobno prehrano Slovencev je dr. Damjana Bebler sredi petdesetih let takole ocenila: »V dnevnih obrokih potrošimo namreč povprečno preveč kruha, testenin, močnatih jedi (cmokov, rezancev itd.) in preveč masti. *Na drugi strani pa popijemo mnogo premalo mleka, tudi kadar ga je dovolj, in pojemo premalo sadja in zelenjave, predvsem surove.*« / «Če bomo torej v naših obrokih nekoliko zmanjšali količine onih jedi, ki nam jih dajejo mlevski izdelki, uporabljali manj maščob, namesto tega pa povečali obroke mleka, sadja in zelenjave, se bomo že mnogo bolj približali načelom sodobne prehrane. Poleg tega bi morali povečati nekoliko tudi količine mesa.»¹⁰ Tako se je v prehrani vse od takrat skladno z dognanji znanosti poudarjala potrebna količina hranilnih snovi za organizem, torej beljakovin, maščob, ogljikovih hidratov, vitaminov, mineralov in rudninskih snovi. Pri beljakovinah je veljalo, da so za človeško telo več vredne živalske beljakovine kot rastlinske. Visoko na lestvici so bili jajca, mleko, skuta in sir, kot že sami po sebi visokovredni nosilci beljakovin, in živila, zelo pripravna za dopolnitev rastlinskih beljakovin, kruha, krompirja stročnic itd. V sestavi beljakovin se je priporočala ena tretjina beljakovin živalskega izvora.

Do konca sedemdesetih let so se z vidika biokemične sestave hrane z zmanjševanjem porabe žit, moke in pekovskih izdelkov na člana slovenskega gospodinjstva zmanjševali v strukturi hrane ogljikovi hidrati. Čeprav je še vedno velik delež potrebnih kalorij glede na hranilno vrednost sestave hrane odpadel na ogljikove hidrate (ti naj bi po takratnih standardih pokrili 50 % do 60 % potreb po kalorijah), je do leta 1978 poraba žit, moke in pekovskih izdelkov na člana slovenskega gospodinjstva glede na leto 1963 upadla za 14,4 %. S tem se je izboljšala kakovost prehrane.

O priporočilih zdrave prehrane, kako ta močno vpliva na zdravje in o tem, da je zdrava prehrana uravnotežen sistem kemičnih sestavin, je za obravnavano obdobje v kuharskih receptih in prehranskih nasvetih pisala tudi revija Naša žena.

⁹ Bebler, *O pomenu prehrane*, str. 16.

¹⁰ Bebler, *O sodobni prehrani*, str. 63.

Naša žena, ki je o sebi, kot meni dr. Blanka Tivadar, imela mesijansko predstavo, je izhaja iz tedanjih spoznanj o prehrani. Vodila jo je tudi velika ideja o tem, kako usposobiti žensko za pravilno kuhanje, ki bo vodilo v zdravje naroda in izgraditev novega političnega sistema. Imaginarij prehrane se je spreminjal od raznovrstne in količinsko zadostne prehrane prek velikega poudarka na beljakovinah in vitaminih do škodljivosti sladkorja in maščob, glorificiranja sadja in zelenjave ter enačenja ekološko pridelane in zdrave prehrane.¹¹

V osemdesetih letih, v okoliščinah poglobljajoče se vsesplošne krize, se je začela povečevati v strukturi življenjskih stroškov udeležba izdatkov za hrano, medtem ko se je struktura hrane postopoma poslabševala. V pogojih vse težjega preživetja, ko je gospodinjstvom zmanjkovalo finančnih sredstev za hrano in osnovne življenjske potrebščine, se je Naša žena v kuharskih in prehranskih nasvetih usmerjala v ekološko pridelano hrano. Omenjala je *naravno, slovensko, domačo, kmečko in tradicionalno* hrano. Oglase za recepte so polnile podobe ostarelih kmečkih gospodinj v predpasnikih, ki so razkrivale recepte za peko domačega kruha, tradicionalnih poročnih pogač, pečenih v krušni peči. Naša žena se je zavzemala za biodinamično kmetijstvo in tudi prikrito tržila izdelke tovrstne pridelave. Predstavljala je filozofske ideje makrobiotike in njena pravila prehranjevanja. Ponujala je informacije za gojenje rastlin v prepletu s pozivi k samouresničevanju in osebni rasti. Lasten biovrt naj bi omogočal sprostitve po napornem dnevu in človeku omogočal učenje od narave. V povezavi z dognanji uradne medicine o »civilizacijskih boleznih« je poudarjala tudi koristnost uživanja svežega sadja in zelenjave.¹²

Da je v osemdesetih letih prihajalo na jedilnike vse več tradicionalne, kmečke, domače hrane, potrjujejo tudi ankete o količinski porabi hrane. V porabi prehranskih proizvodov je namreč znova začela naraščati poraba prehranskih proizvodov, bogatih z ogljikovimi hidrati. Od malenkostnega porasta v letu 1983, ko so nadpovprečno porabo proizvodov iz moke z 230 kg letne porabe na člana gospodinjstva (od povprečja je bila večja za 78 %) beležila kmečka gospodinjstva, je poraba tovrstnih proizvodov glede na leto 1978 v letu 1988 porastla, za skoraj 45 %, tudi v povprečju. Največjo porabo tovrstnih proizvodov, ki je bila s 170 kg letne porabe blizu slovenskega povprečja (172,7 kg), so tega leta med različnimi tipi gospodinjstev imela prevladujoča nekmečka gospodinjstva.¹³ Tako velik porast izdelkov iz žit, moke oziroma pekovskih izdelkov je odražal zniževanje življenjske ravni z vidika prehrane kot najosnovnejšega elementa preživetja.

Izboljševanje življenjske ravni z vidika prehrane se je na osnovi anket o količinski porabi hrane odražalo do leta 1978 v povečani porabi svežega in predelanega mesa, rib, svežega in predelanega sadja. Letna poraba svežega in predelanega

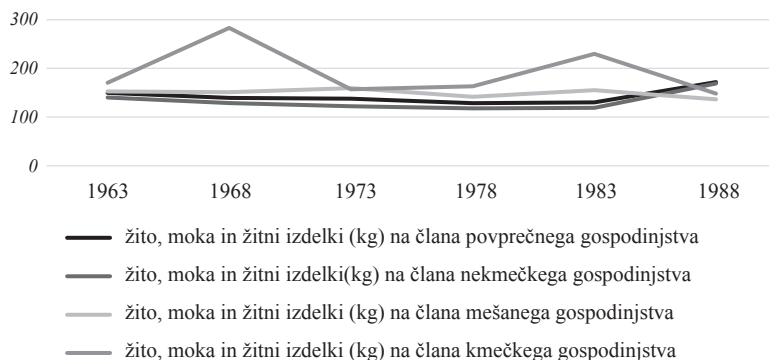
¹¹ Povzeto po: Tivadar, *Naša žena*, str. 7–23.

¹² Povzeto po: Tivadar, *Naša žena*, str. 7–23.

¹³ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 14, 24, 34, 44; *Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 74, 75, 89, 90, 104, 105; *Anketa o potrošnji domačinstva u 1988. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1853, str. 38–43.

Grafičkon 3: Poraba žit, moke in žitnih izdelkov na člana slovenskega gospodinjstva glede na socialnoekonomsko kategorijo gospodinjstev v letih 1963–1988.

Fig. 3: Consumption of cereals, flour, and baked goods per a member of a Slovene household in terms of social and economic categories of households in the years 1963–1988.

mesa na člana slovenskega gospodinjstva se je s 67,6 kg do leta 1978 glede na leto 1963 povečala za 121 %; poraba rib, ki je bila sicer z 2,8 kg letne porabe po članu gospodinjstva leta 1978 še vedno nizka, se je glede na leto 1963 povečala za 211 %; poraba svežega in predelanega sadja pa se je v enakem razdobju v letu 1978 s 70,2 kg letne porabe na prebivalca Slovenije povečala za 57 %.¹⁴

Višanje življenjske ravni se je vse od konca petdesetih let odražalo tudi v kuharskih nasvetih in receptih Naše žene. Ti so vsebovali več jedi iz mesa in tudi boljših kosov, kot so zrezki, zarebrnice, pečenka. V receptih so bila bolj pogosto zastopana naslednja živila: jajca, maslo, mleko, smetana. Jedilniki so z vključitvijo riža in južnega sadja – navajajo se banane, limone, pomaranče – postajali pestrejši. Kot novost so bile v jedilnike uvrščene ribe; kuhinjske dišavnice: majaron, rožmarin, timijan, lovor pa so postajale nekaj vsakdanjega in so izgubljale pomen sestavin za praznične jedi, kot je to veljalo za čas kmalu po vojni. Recepti in nasveti so priporočali pripravo jedi na olju in manj pripravo jedi na svinjski masti. Za glavne jedi je revija tudi že priporočala razne sestavljene solate; za njihovo začinjanje pa uporabo solatnega preliwa iz jogurta, majoneze, limoninega soka, hrena. Predvsem zaradi domnevnih koristi za zdravje pa tudi praktičnosti, so bili pogosto zastopani recepti za razne slane jedi z jajci. Zaradi enostavne in poceni priprave ter visoke hranilne vrednosti so bili tudi pogosti recepti za enolončnice.¹⁵

Uravnoteženost beljakovin, vitaminov in mineralov se je v prehranskih smernicah in zdravi prehrani začela poudarjati ob koncu petdesetih let. Zato je revija Naša žena spodbujala tudi k uživanju jajc, mesa, sadja in zelenjave. Na preveliko energijsko vrednost hrane takrat še ni opozarjala, je pa predlagala, kako nadomestiti premajhno vrednost vitaminov v pločevinkah.

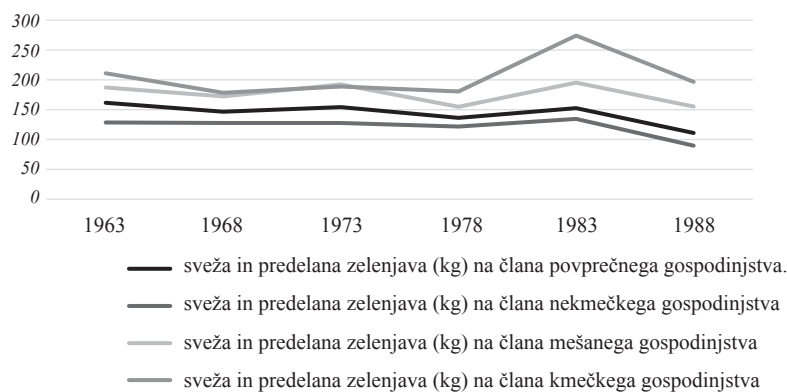
¹⁴ *Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963*, Statistički bilten 349, str. 65–68; *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečnje godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 14, 24, 34, 44.

¹⁵ Povzeto po: Tivadar, *Naša žena*, str. 7–23.

Kako je bilo s porabo sveže in predelane zelenjave, vključno s krompirjem, po gospodinjstvih, pa razkrivajo ankete o strukturi hrane po količinah. V obdobju 1963–1988 je poraba sveže in predelane zelenjave, vključno s krompirjem, pri slovenskih gospodinjstvih z nihanji upadala. V primerjavi z letom 1963, ko je letna poraba sveže in predelane zelenjave, vključno s krompirjem, na člana slovenskega gospodinjstva znašala 162,3 kg, pri čemer je 63,6 % vse zelenjave predstavljal krompir, se je ta v letu 1988 znižala na 110 kg (od tega je 54 kg ali 49 % vse zelenjave predstavljal krompir), kar pomeni, da je poraba sveže in predelane zelenjave upadla za 52,3 kg oziroma za 32,2 %. Udeležba krompirja v zelenjavi pa je bila leta 1988 glede na leto 1963 nižja za 14,6 %, torej se poraba krompirja ni znižala za toliko, kot se je znižala poraba vse zelenjave.¹⁶ V biokemični strukturi hrane je bila konec osemdesetih let ob porastu žitnih proizvodov, in ne tako velikem upadu krompirja, v katerem prav tako prevladujejo ogljikovi hidrati, udeležba ogljikovih hidratov precejšnja. Porast deleža ogljikovih hidratov je opozarjal na zniževanje življenjske ravni z vidika prehrane, saj porast le-teh pomeni, da so se gospodinjstva preusmerjala v nakupe cenejših, manj kakovostnih živil, z veliko vsebnostjo ogljikovih hidratov.

Grafikon 4: Poraba sveže in predelane zelenjave na člana slovenskega gospodinjstva glede na socialnoekonomsko kategorijo gospodinjstev v letih 1963–1988.

Fig. 4: Consumption of fresh and processed vegetables per a member of a Slovene household in terms of social and economic categories of households in the years 1963–1988.

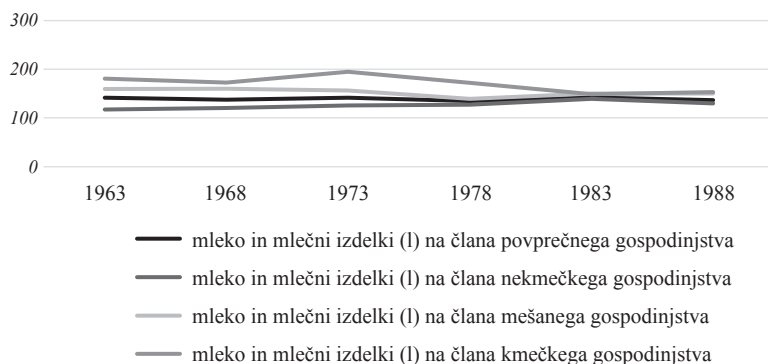
Letna poraba mlečnih izdelkov in mleka, kateremu je Naša žena vse od konca petdesetih let pripisovala skoraj čudežne učinke – mleko naj bi telesno in duševno izčrpanim povrnilo moč in voljo do dela, zdravilo naj bi slabokrvnost, odpravljalo motnje v delovanju jeter, ohranjalo pri zdravju kosti, zobe, nohte itd. – je na člana slovenskega gospodinjstva med leti 1963 in 1988 z nihanji stagnirala. Mleka in mlečnih izdelkov je leta 1963, 1973 in 1983 prebivalec Slovenije v povprečju

¹⁶ Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963, Statistički bilten 349, str. 65–68, Anketa o potrošnji domačinstva u 1988. Prosečne godišnje utrošene količine ..., Statistički bilten 1853, str. 38–43.

porabil okoli 142 litrov; največje odstopanje od te ravni po članu gospodinjstva, ko je bila poraba nižja za 8,2 litra oziroma za 5,8 %, je bila zabeležena leta 1978; nekoliko nižja poraba, za okoli 4 %, je bila zabeležena tudi leta 1968 in 1988.¹⁷

Grafikon 5: Poraba mleka in mlečnih izdelkov na člana slovenskega gospodinjstva glede na socialnoekonomske kategorije gospodinjstev v letih 1963–1988.

Fig. 5: Consumption of milk and dairy products per a member of a Slovene household in terms of social and economic categories of households in the years 1963–1988.

Kam se je Slovenija s tolikšno porabo mesa in mleka uvrščala mednarodno, pa je razvidno iz podatkov, znanih za šestdeseta leta, ki jih na tem mestu podajam. Poraba mesa in mleka je bila v šestdesetih letih, kot jo izkazujejo ankete o porabi gospodinjstev, gledano primerjalno, v Sloveniji med najnižjimi v Evropi. Poraba mesa na prebivalca se je takrat gibala v Sloveniji med 30 in 43 kg; poraba mleka pa med 137 l in 142 l. Porabljene količine mesa na prebivalca v Evropi pa so medtem znašale nad 60 kg; v Avstriji, Belgiji, Vzhodni Nemčiji, Švici, na Češkem, Danskem celo nad 70 kg; v Franciji, Zahodni Nemčiji, Angliji pa 80 kg. Največjo porabo mesa na prebivalca so takrat imeli v Kanadi (91 kg), ZDA (109 kg), Avstraliji (106 kg) in na Novi Zelandiji (110 kg). Najvišjo porabo mleka na prebivalca so takrat v Evropi imele Danska (263 l), Finska (318 l), Francija (219 l), Irska (270 l), Nizozemska (245 l), Norveška (260 l), Švedska (258 l), Švica (226 l) in Anglija (233 l). Nizko porabo mleka so imele Avstrija (198 l), Italija (141 l), Jugoslavija (122 l); najnižja poraba mleka pa je bila na Portugalskem (41 l).¹⁸

Z naraščajočim deležem izdatkov za hrano so gospodinjstva v osemdesetih letih začela zmanjševati porabo nekaterih prehranskih proizvodov. Zategovanje pasu, ki je bilo posledica gospodarske, politične in družbene krize in se je ob

¹⁷ *Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963*, Statistički bilten 349, str. 65–68; *Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva u 1968. Količine ...*, Statistički bilten, broj 660, str. 12, 22, 32, 42; *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva 1973. Količine ...*, Statistički bilten broj 938, str. 12, 22, 32, 42; *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 74, 84, 94, 104; *Anketa o potrošnji domaćinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 74, 75, 89, 90, 104, 105, 119, 120; *Anketa o potrošnji domaćinstva 1988. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten broj 1853, str. 38–43.

¹⁸ Vadnal, *Prehranitvena bilanca SR Slovenije*, str. 3–48, str. 14.

iztekanju sedemdesetih let začelo manifestirati v pomanjkanju najbolj vsakdanjih potrebščin, od živil olja, sladkorja, južnega sadja, kave itd., se je odrazilo tudi v receptih in kuharskih nasvetih Naše žene. V takšnih okoliščinah je Naša žena, kot že omenjeno, popularizirala preprosto ljudsko prehrano in »babičino kuhinjo«. Njen namen pri tem je bil gospodinjam svetovati, kako v vse slabših pogojih varčevati s hrano. Priporočala je, da naj se je le toliko, kolikor je potrebno; kupi le toliko hrane, kot se jo zares rabi; nadaljnje je svetovala, kako nadomestiti draga živila in rdeče meso, ki ga je na trgu primanjkovalo. Za pripravo golaža je npr. svetovala uporabo mesne konzerve; star kruh pa za pripravo drobtin, kruhovih cmokov in peciva. Kuharski nasveti so na eni strani odkrito odsevali draginjo in nezadostno ponudbo, po drugi strani pa popularizirali posledično preprosto ljudsko hrano. V tem obdobju je bilo veliko tradicionalnih receptov iz drugih jugoslovanskih kuhinj, ki so vsebovali poceni sestavine, receptov za zelenjavne enolončnice iz sezone zelenjave ter domačih slovenskih jedi iz poceni zelenjave, krompirja in malo mesa. Receptov za sladice je bilo vse manj, kar je kazalo, da je vsakdanje življenje vse manj sladko. Poleg zatekanja k tradicionalni hrani so kuharski nasveti in recepti vsebovali številne novosti, ki so bile prisotne tudi v prejšnjih obdobjih. Pogosti so bili recepti in nasveti za pripravo rib, zelenjave in belega mesa. Med recepti za sladice pa so bili pogosti recepti za sadne kupe z uporabo stepene smetane. Kot novost se je v nasvetih priporočala uporaba sadja za pripravo glavnih jedi, npr. svinjske pečenke z grozrdjem; sadje se je priporočalo tudi z začimbami. Za novost je še vedno veljala uporaba olivnega olja in eksotičnih začimb.¹⁹

Pritisk po zmanjšanju osebne porabe se je poznal tudi na krožnikih. Povprečni stroški za hrano npr. štiričlanskih delavskih družin so leta 1982 predstavljali s 34 % največji delež v življenjskih stroških. Zato je bilo na krožnikih manj mesa, mlečnih izdelkov in sadja, več pa žit in krompirja.²⁰ Leta 1983 je bila tako poraba svežega in predelanega mesa s 54 kg po članu slovenskega gospodinjstva glede na leto 1978 manjša za 13,3 kg ali za skoraj 20 %; razlika v porabi le-tega pa se je v letu 1988 z 59 kg letne porabe glede na leto 1978 nekoliko, zaostajala je za 12,7 %, zmanjšala. Od povprečne ravni so pri porabi mesa in mesnih izdelkov z letom 1978 začela odstopati kmečka gospodinjstva. Leta 1978 je član kmečkega gospodinjstva z dobrimi 80 kg letne porabe pojedel 13,2 kg ali 19,5 % več mesa in mesnih izdelkov kot Slovenec, leta 1983 z 99 kg letne porabe mesa in mesnih izdelkov za skoraj 45 kg ali 82 % več, leta 1988 pa je s skoraj 102 kg letne porabe mesa pojedel 42,8 kg ali 72,5 % več tovrstnih živil kot povprečni Slovenec.²¹

Poraba jajc na člana gospodinjstva je naraščala do leta 1973. Takrat je prebivalec Slovenije na leto pojedel 187 jajc. Glede na leto 1963 je to pomenilo 70 jajc več ali slabih 60 % več. Po letu 1973 pa je poraba jajc do leta 1988 z nihanji upadala. Leta 1988 je Slovenec pojedel 24,3 jajca manj ali za 13 % kot leta 1973.

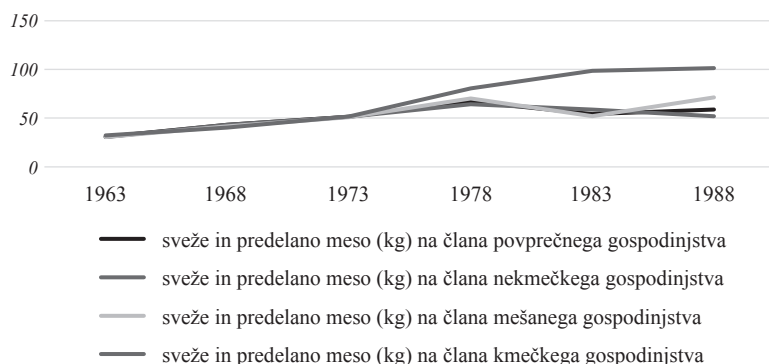
¹⁹ Povzeto po: Tivadar, *Naša žena*, str. 7–23.

²⁰ Klep, *Strašna statistika*, str. 7.

²¹ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, str. 74, 84, 94, 104; *Anketa o potrošnji domaćinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 74, 75, 89, 90, 104, 105, 119, 120.

Grafikon 6: Poraba svežega in predelanega mesa na člana slovenskega gospodinjstva glede na socialnoekonomsko kategorijo gospodinjstev v letih 1963–1988.

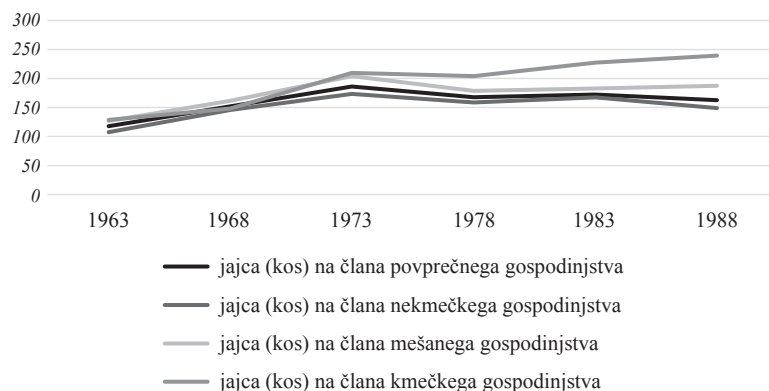
Fig. 6: Consumption of fresh and processed meat per a member of a Slovene household in terms of social and economic categories of households in the years 1963–1988.

Glede na leto 1963 pa je leta 1988 letna poraba jajc na člana slovenskega gospodinjstva (162,7 jajca) še vedno večja za 39 %.²²

Grafikon 7: Poraba jajc na člana slovenskega gospodinjstva glede na socialnoekonomsko kategorijo gospodinjstev v letih 1963–1988.

Fig. 7: Consumption of eggs per a member of a Slovene household in terms of social and economic categories of households in the years 1963–1988.

²² Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963, Statistički bilten 349, str. 65–68; Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva u 1968. Količine ..., Statistički bilten, broj 660, str. 12, 22, 32, 42; Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva 1973. Količine ..., Statistički bilten broj 938, str. 12, 22, 32, 42; Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ..., Statistički bilten 1303, str. 74, 84, 94, 104; Anketa o potrošnji domaćinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ..., Statistički bilten 1550, str. 74, 75, 89, 90, 104, 105, 119, 120; Anketa o potrošnji domaćinstva 1988. Prosečne godišnje utrošene količine ..., Statistički bilten broj 1853, str. 38–43.

V osemdesetih letih 20. stoletja sta, kot rečeno, stopnja kmetijske proizvodnje ter stagnacija potrošnje vplivali na vzpostavljanje globalnega ravnotežja ponudbe in povpraševanja po kmetijskih proizvodih, vendar na nižji ravni potrošnje prehranskih proizvodov, kot je bila do leta 1980. Porabo posameznih skupin kmetijskih in prehranskih proizvodov so gospodinjstva, merjeno v količinah, tako v letu 1988 glede na leto 1983 zmanjšala: sveže in predelane zelenjave, vključujoč krompir, za 28 %, svežega in predelanega sadja za 18,7 %, mleka in mlečnih izdelkov za 4,7 %.²³ Glede na višino izdanih sredstev za potrošno košarico in strukturo osebne potrošnje so se pogoji življenja v osemdesetih letih poslabševali. Ob naraščajočih izdatkih za osnovne življenjske potrebščine se je potrošnja krčila; njena struktura pa se je po kakovosti zniževala. Ker je hrana postajala vse dražja, so ljudje nakupe usmerjali v manj kakovostna živila. Ob koncu osemdesetih let je v strukturi prehrane porastla poraba kruha in mlevskih izdelkov na prebivalca. Delež prevladujoče skupine živil je v biokemični sestavi hrane povečeval že sicer velik delež ogljikovih hidratov. Živila z veliko vsebnostjo ogljikovih hidratov so bila zvečine poceni, zato je naraščajoča potrošnja teh živil kazala na zniževanje življenjske ravni prebivalstva. Porabo tovrstnih živil so najbolj povečala nekmečka gospodinjstva, katerih delež je bil leta 1988 največji, 74,3 %. Ob naraščajočih življenjskih stroških so ljudje imeli vse manj možnosti za varčevanje. Tudi zadolževanje in zadolženost gospodinjstev sta se zaradi inflacije in neugodnih kreditnih pogojev zmanjševala.

Boljši, slabši, enaki – prehrana prebivalstva Slovenije v primerjavi s prebivalstvom Jugoslavije v letih 1978–1983

Ker je po letu 1978 prišlo na področju življenjske ravni z vidika prehrane do sprememb – pri gospodinjstvih se je udeležba življenjskih stroškov za hrano začela povečevati, struktura hrane pa postopoma poslabševati – podajam natančnejšo primerjalno analizo strukture prehrane slovenskih gospodinjstev v odnosu do jugoslovanskih v letih 1978–1983. Analiza strukture prehrane v letih 1978–1983 je pokazala, da je leta 1978 udeležba izdatkov za hrano v strukturi vseh izdatkov za življenjske potrebščine slovenskega gospodinjstva znašala 27,6 %; pri čemer so nekmečka gospodinjstva za prehrano namenila četrtino, mešana dobro tretjino, kmečka gospodinjstva pa dobrih 43 % vseh izdatkov. Potrošniki v Sloveniji so tega leta za prehrano porabili relativno (6,5 %) več denarja kot v povprečju Jugoslavan; delež izdatkov za hrano v strukturi vseh izdatkov slovenskih gospodinjstev pa je bil s 27,6 % v primerjavi z jugoslovanskimi kljub temu nižji za 7,6 %. Torej je kljub dražji hrani v Sloveniji bila življenjska raven boljša, saj so slovenski potrošniki sorazmerno s tem namenjali več sredstev za druge dobrine. Delež izdatkov za hrano v strukturi vseh izdatkov za življenjske potrebščine se je v letu 1983 pri gospodinjstvih povečal za več kot 3 % tako na slovenski kot jugoslovanski ravni.

²³ *Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 74, 75, 89, 90, 104, 105, 119, 120; *Anketa o potrošnji domačinstva 1988. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten broj 1853, str. 38–43.

Je pa delež za življenjske stroške z 79,9 % v Sloveniji leta 1983 ostal na skoraj enaki ravni kot leta 1978, ko je ta znašal 80,4 %. Na jugoslovanski ravni je delež za življenjske stroške v letu 1983 glede na leto 1978 upadel za 4,5 % in se tako izenačil z deležem slovenskih gospodinjestev.²⁴

Struktura prehrane oziroma kakovost porabe živil se je do leta 1978 izboljševala. Zmanjšala se je poraba žit (moke, kruha, testenin) in maščob; zvečala pa se je poraba mesa in mesnih izdelkov ter rib, olja, mleka, sira, jajc, sadja in vrtnin. Letna poraba moke, žit in izdelkov iz žit je leta 1978 v Sloveniji na prebivalca znašala 128 kg, pri čemer je bila količinska poraba na člana pri nekmečkih gospodinjestvih nekoliko manjša od povprečja, pri kmečkih gospodinjestvih pa je bila več kot četrtino nad povprečjem. Maščob so takrat Slovenci porabili okoli 22 kg. Razlike v količinski porabi maščob med posameznimi socialnoekonomskimi kategorijami gospodinjestev so bile minimalne oziroma se je poraba maščob na člana gospodinjstva pri vseh tipih gospodinjestev gibala blizu povprečja; največja poraba maščob, od povprečja je odstopala za približno sedmino, je bila pri kmečkih gospodinjestvih. Član kmečkega gospodinjstva je takrat letno porabil tudi za okoli tretjino več zelenjave od Slovenca. Član slovenskega gospodinjstva je leta 1978 na leto pojedel 89 kg sadja. Nadpovprečna poraba mesa na člana gospodinjstva je takrat odpadla na člane kmečkih in mešanih gospodinjestev; medtem ko so nižjo porabo od povprečja imeli člani nekmečkih gospodinjestev. Podobno je bilo pri porabi jajc. Na člana gospodinjstva je letno odpadlo 168 jajc. Nadpovprečno število jajc na leto so pojedli člani kmečkih in mešanih gospodinjestev. Tudi poraba mleka in mlečnih izdelkov na člana gospodinjstva se je pri kmečkih in mešanih gospodinjestvih gibala nad slovenskim povprečjem, medtem ko je bila poraba mesa, mleka in mlečnih izdelkov na člana gospodinjstva pod povprečjem pri nekmečkih gospodinjestvih.²⁵

Za kmečka gospodinjstva je bila značilna velika poraba moke in pekovskih izdelkov, mesa, maščob, jajc, mleka; v primerjavi z mestnimi gospodinjestvi so porabila predvsem več moke, zelenjave oziroma krompirja (ta je pri kmečkih gospodinjestvih predstavljal 60 % vse zelenjave, pri nekmečkih pa 46 % vse zelenjave), maščob, mleka, jajc. Ugodnejšo strukturo porabe od kmečkih in mešanih gospodinjestev so člani nekmečkih gospodinjestev imeli pri porabi rib, maščob in moke ter pekovskih izdelkov. Poraba rib, ki je bila z 2,8 kg na člana povprečnega gospodinjstva relativno majhna, je bila pri članih nekmečkih gospodinjestev za 0,5 kg nad slovenskim povprečjem. Poraba moke in pekovskih izdelkov je bila za manj kot desetino nižja od povprečja; rahlo nižja od povprečja je bila tudi poraba maščob.²⁶

V primerjavi z jugoslovanskimi gospodinjestvi so leta 1978 slovenska gospodinjstva imela ugodnejšo strukturo potrošnje v primeru moke in pekovskih izdelkov,

²⁴ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa ...*, Statistički bilten 1301, str. 15–18; 25, 34, 43, 52; *Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Raspoloživa ...*, Statistički bilten, broj 1549, str. 11, 13, 15, 17, 51, 53, 55, 57.

²⁵ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 74, 84, 94, 104.

²⁶ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 74, 84, 94, 104.

mesa, sadja, mleka in mlečnih izdelkov ter jajc. Ugodnejšo strukturo prehrane glede na slovenska gospodinjstva so imela jugoslovanska gospodinjstva v primeru porabe zelenjave in rib. Moke in pekovskih izdelkov je član slovenskega gospodinjstva na leto porabil za 39 kg ali skoraj za četrtno manj od člana jugoslovanskega gospodinjstva; nasprotno pa je za 14 kg porabil več mesa, za 12,6 kg več sadja, 10 l več mleka in mlečnih izdelkov; Slovenec je pojedel tudi 14 jajc več kot Jugoslovčan.²⁷

Značilnost prehrane je bila razmeroma visoka dnevna kalorična vrednost hrane. Dnevna energetska vrednost hrane na jugoslovanski ravni je leta 1970 znašala 3300, leta 1980 pa okoli 3450 kalorij.²⁸ Kalorična vrednost hrane je bila glede na starostno strukturo prebivalstva, strukturo in intenziteto dela po takratnih standardih zdrave prehrane za več kot 30 % višja od objektivne potrebe.²⁹ Glede na razmerje beljakovin živalskega in rastlinskega izvora se je struktura prehrane glede na stanje iz leta 1970 do leta 1978 z večjo porabo mesa, mleka in jajc sicer izboljšala, a poraba moke in izdelkov iz moke in krompirja je bila še vedno velika. Pestrost prehrane, predvsem bogate z beljakovinami živalskega in manj rastlinskega izvora, z vitamini in minerali, na pomen katere je kot vir zdravja opozarjala od konca šestdesetih let tudi Naša žena, navkljub izboljšani splošni ravni prehrane ni bila dosežena v zadostni meri. K temu so prispevale nestabilna domača proizvodnja in omejene uvozne možnosti.

Glede na leto 1978 so slovenska gospodinjstva v letu 1983 povečala porabo zelenjave. Poraba le-te je v primerjavi z jugoslovanskimi gospodinjstvi leta 1978 zaostajala za okoli 5 %; leta 1983 pa so slovenska gospodinjstva porabo zelenjave izenačila z jugoslovanskimi oziroma jo celo malenkostno preseгла. V primerjavi z jugoslovanskimi gospodinjstvi so slovenska gospodinjstva v tem razdobju imela tudi večjo porabo mleka in mlečnih izdelkov ter jajc; medtem ko so za jugoslovanskimi po porabi sadja in mesa zaostajala.³⁰

²⁷ *Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1303, str. 14, 24, 34, 44.

²⁸ Šefer, *Socialna politika*, str. 64.

²⁹ Sodobne smernice priporočajo pri odraslem človeku pri normalnem zmernem delu približno od 2300 do 2500 kalorij, pri težkih fizičnih delih pa do 4000 kalorij in več; povprečna dnevna potreba po kalorijah je sicer odvisna od zgradbe telesa, starosti, spola, telesne višine, teže, od vrste dela, fizične in telesne aktivnosti posameznika. Odrasel človek potrebuje dnevno za normalno življenje in delo, ki terja zmeren do povečan napor, od 100 do 130 g beljakovin, od 60 do 100 g maščob in od 400 do 500 g ogljikovih hidratov.

³⁰ *Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 67, 68, 74, 75, 82, 83, 89, 90, 97, 98, 104, 105, 112, 113, 119, 120.

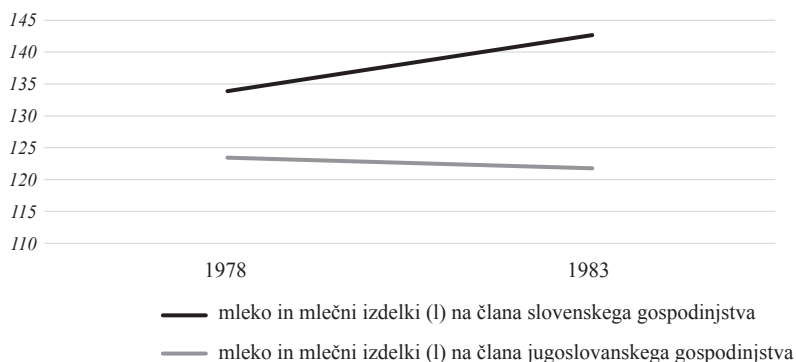
Grafikon 8: Poraba sveže in predelane zelenjave na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 8: Consumption of fresh and processed vegetables per a member of a Slovene household compared to that of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

Grafikon 9: Poraba mleka in mlečnih izdelkov na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 9: Consumption of milk and dairy products per a member of a Slovene household compared to that of a member of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

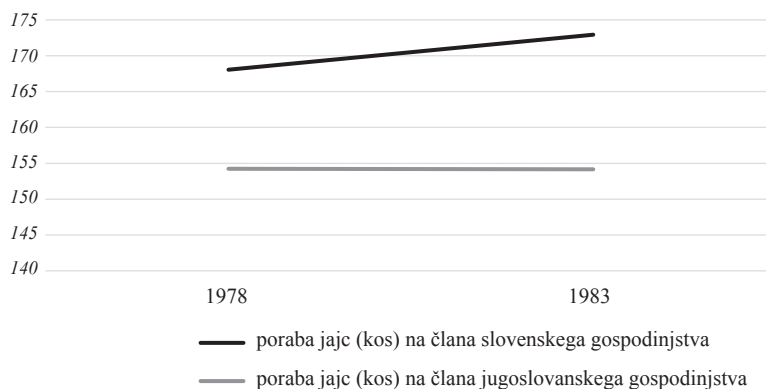

Potrošnja govejega mesa na splošno se je v obdobju 1975–1985 v Jugoslaviji povečala za 6 %, skupna potrošnja vseh vrst mesa pa za 28,4 %. Udeležba govejega mesa v strukturi vseh vrst mesa se je gibala med 26 % in 30 %; v zadnjih letih omenjenega obdobja pa je upadala. Poraba vseh vrst mesa na prebivalca Jugoslavije se je z 48,3 kg v letu 1974 povečala na 54,2 kg v letu 1985. Potrošnja govejega mesa pa s 14,7 kg v letu 1975 na 15,2 kg v letu 1982; leta 1984 pa se je zmanjšala na 14,5 kg, leta 1985 pa na 14,1 kg. Pri tem se je večji delež govejega mesa porabil v svežem stanju, manjši pa za proizvodnjo izdelkov: raznih salam in dimljenih suhomesnih izdelkov itd.

Za potrošnjo mleka v državi je v istem obdobju bilo značilno počasno naraščanje. Povprečna poraba mleka na prebivalca v Jugoslaviji se je glede na leto 1975, ko je prebivalec porabil 150 l mleka, do leta 1980 povečala na 168 l letne

Grafikon 10: Poraba jajc na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 10: Consumption of eggs per a member of a Slovene household compared to that of a member of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

porabe; potem pa je poraba mleka na prebivalca do leta 1984 stagnirala na okoli 155 litrov, leta 1985 pa se je povečala na 212 litrov. Tak porast so povzročile cene prehranskih proizvodov. Potrošnja mleka in mlečnih izdelkov je nihala. Glede na leto 1975 se je potrošnja sira povečala v letih 1979 in 1980 za 25 %, potem pa je padala. Leta 1984 je bila tako glede na leti 1979 in 1980 manjša za 9,6 %, leta 1985 pa je poraba sira skoraj dosegla raven iz omenjenih let. Potrošnja svežega mleka pa je od leta 1975 do 1984 stalno rastla. Velike količine mleka so se v Jugoslaviji namreč porabile za prehrano telet, pa tudi za prehrano drugih vrst domačih živali. V primerjavi z razvitimi državami je bila poraba mleka in mlečnih izdelkov sicer zelo nizka.³¹

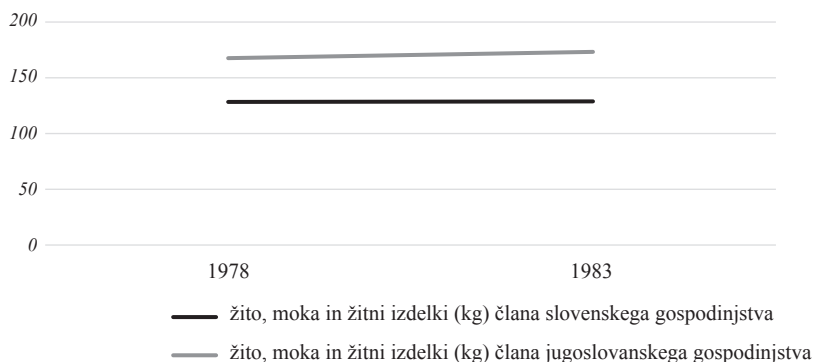
Zmanjšanje porabe posameznih živil na prebivalca je bila posledica motenj na trgu. Med različnimi kategorijami gospodinjstev so v enakem razdobju porabo mesa povečala kmečka gospodinjstva. Slovenska gospodinjstva so imela v primerjavi z jugoslovanskimi gospodinjstvi leta 1983 ugodnejšo strukturo potrošnje, in sicer s skoraj 34 % manjšo porabo v primeru moke in pekovskih izdelkov; s 14,5 % večjo porabo porabljenih količin mleka in mlečnih izdelkov ter z 11 % večjo porabo jajc na člana gospodinjstva; medtem ko so porabljene količine zelenjave tako slovenskih kot jugoslovanskih gospodinjstev s 153 kg letne porabe na člana gospodinjstva bile na enaki ravni. Po porabi mesa pa so jugoslovanska gospodinjstva malenkostno prekosila slovenska gospodinjstva. Član jugoslovanskega gospodinjstva je pojedel 0,7 kg ali 1,3 % več mesa od prebivalca Slovenije.³²

³¹ Govedarstvo, str. 27, 28.

³² *Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ...*, Statistički bilten 1550, str. 67, 68, 74, 75, 82, 83, 89, 90, 97, 98, 104, 105, 112, 113, 119, 120.

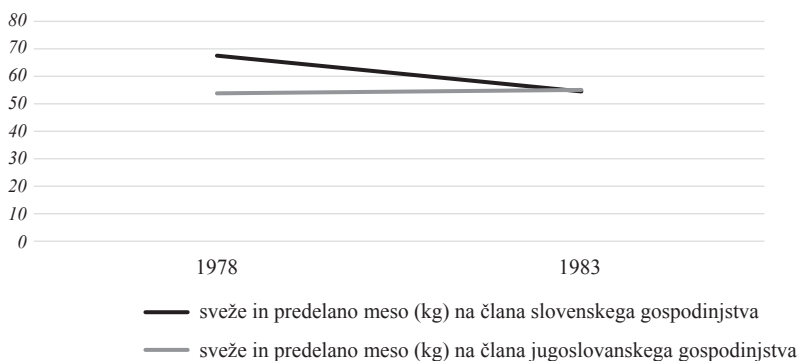
Grafikon 11: Poraba žit, moka in izdelkov iz žit na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 11: Consumption of cereals, flour, and baked products per a member of a Slovene household compared to that of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

Grafikon 12: Poraba svežega in predelanega mesa na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 12: Consumption of fresh and processed meat per a member of a Slovene household compared to that of a member of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

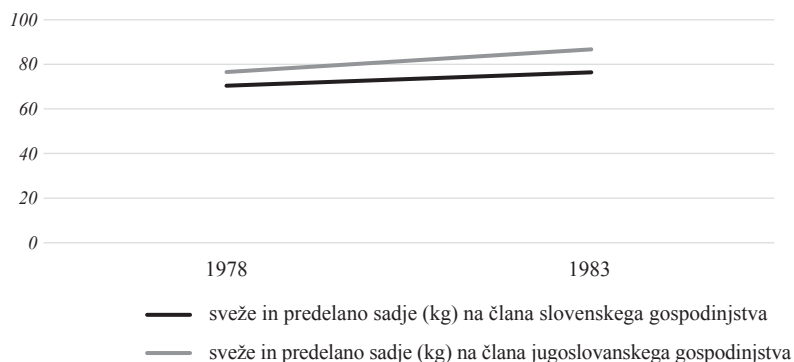

Ugodnejšo strukturo prehrane glede na slovenska gospodinjstva so imela jugoslovanska gospodinjstva tudi v primeru porabe sadja in rib. Član jugoslovanskega gospodinjstva je letno pojedel za 13,4 % več sadja in 0,8 kg ali za 27,6 % več rib od člana slovenskega gospodinjstva.³³

³³ Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine ..., Statistički bilten 1550, str. 67, 68, 74, 75, 82, 83, 89, 90, 97, 98, 104, 105, 112, 113, 119, 120.

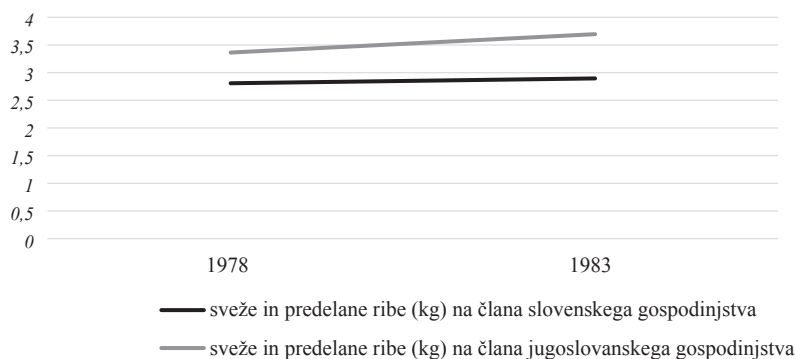
Grafikon 13: Poraba svežega in predelanega sadja na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 13: Consumption of fresh and processed fruit per a member of a Slovene household compared to that of a member of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

Grafikon 14: Poraba svežih in predelanih rib na člana slovenskega gospodinjstva v primerjavi s porabo na člana jugoslovanskega gospodinjstva v letih 1978–1983.

Fig. 14: Consumption of fresh and processed fish per a member of a Slovene household compared to that of a member of a Yugoslav household in the years 1978–1983.

Problem oskrbe npr. z mesom in drugimi kmetijskimi proizvodi je bil v Sloveniji večkrat prisoten. V prvi polovici sedemdesetih let je svežega mesa v mesnicah primanjkovalo zaradi neusklajenih cen. Medtem ko so bile odkupne cene živine sproščene, so bile maloprodajne cene mesa določene in zamrznjene. V Sloveniji je bilo takrat meso cenejše kot v drugih republikah, npr. na Hrvaškem. V obdobjih, ko so bile prisotne motnje z oskrbo mesa, so gospodinjstva porabo preusmerjala na kupovanje večjih količin stročnic in testenin. To izkazuje tudi udeležba posameznih skupin živil – ko poraba mesa pada, je vključno s stročnicami v porastu poraba zelenjave.

Razpoložljivost kmetijskih proizvodov

Značilna za trg kmetijskih in prehranskih proizvodov v opazovanem obdobju v Sloveniji in Jugoslaviji je bila nestabilnost, ki je vplivala na neenakomerno in dinamično rast cen kmetijskih proizvodov. Tako kot za celotno gospodarstvo so bila tudi za to področje značilna pogosta neskladja med ponudbo in povpraševanjem. In prav tako med cenami surovin in končnimi izdelki. Značilne so bile disparitete cen med cenami vhodnih materialov in cenami končnih proizvodov. Cene kmetijskih in prehranskih proizvodov so bile v režimu stroge družbene kontrole in niso motivirale kmetijskih pridelovalcev k večji proizvodnji. To je bil eden od glavnih razlogov za neskladja med agregatno ponudbo in povpraševanjem po kmetijskih proizvodih na domačem trgu.³⁴ Še posebej je stagnirala ponudba tistih proizvodov, ki so bili pod strožjim režimom družbenega nadzora cen: pšenice, oljaric, proteinskih hranil, občasno mesa in mleka. Težave v kmetijstvu in živilstvu so bile tako predvsem posledica dolgoletnega administrativnega poseganja v cenovna razmerja, zadrževanja cen kmetijskih in živilskih proizvodov.³⁵ Npr. za živinorejo so bila značilna nesorazmerja v cenah na relaciji krmila–živinorejski proizvodi (meso, mleko). Politika cen kmetijskih pridelkov je bila bolj podrejena globalnim ciljem razvoja kot potrebam optimalnega razvoja kmetijstva. Z njo so se reševala vprašanja zaščite standarda državljanov, ohranjala dosežena raven potrošnje in reševala druga vprašanja socialne politike. Pogoste spremembe režima cen vse do začetka osemdesetih let so bile skladno s cilji družbeno ekonomskega razvoja podrejene hitremu razvoju industrije in drugim nekmetijskim dejavnostim. Usmeritev na hitro industrializacijo je kmetijstvu dodelila vlogo poceni oskrbovalca nekmečkega prebivalstva.

Ker Jugoslavija in Slovenija z domačo proizvodnjo nista zadostili svojim potrebam po kmetijskih proizvodih, se je agregatno ravnotežje zagotavljalo s stalnim in precejšnjim uvozom kmetijskih proizvodov. Jugoslavija je npr. uvažala goveje meso za industrijsko predelavo. Med leti 1975–1985 je najmanj količin govejega mesa uvozila leta 1985, največ pa leta 1980. Ker se je uvažalo po večini zamrznjeno goveje meso za predelavo, so bile cene govejega mesa iz uvoza nižje od izvoznih cen junčjega mesa.³⁶ Jugoslavija je v omenjenem obdobju uvozila letno 3000 glav

³⁴ *Sistem i politika cena*, str. 395.

³⁵ Sunčič, Maček, Leskovšek, *Intenziviranje kmetijske pridelave*, str. 61.

³⁶ Čeprav je bila Jugoslavija velika uvoznica govejega mesa, pa so živi junci, goveje meso in izdelki iz govejega mesa predstavljali pomembne izvozne proizvode jugoslovanskega kmetijstva. Izvoz živih juncev je stalno naraščal (leta 1985 jih je bilo izvoženih nad 40 tisoč ton); medtem ko se je izvoz junčjega mesa v letih 1975–1978 povečal z okoli 37 tisoč na okoli 62 tisoč ton, pa je zatem začel upadati oziroma nihati – gibal se je med 21 tisoč in 58 tisoč tonami. V obdobju rasti izvoza govejega mesa je naraščal izvoz govejih konzerv. Največ (nad 6000 in pol ton) jih je bilo izvoženih leta 1981. Izvoz juncev za pitanje in zakol – junče meso je bilo izredne kakovosti; tudi cene izvoza so bile nad svetovnimi. Pogoji za izvoz junčjega mesa so se v zadnjih letih omenjenega obdobja zaostriili, saj je bil jugoslovanski izvoz usmerjen na evropske države, ki so v tem obdobju znatno povečale proizvodnjo mesa in od uvoznice mesa postale izvoznice mesa. Na upadanje izvoza govejega mesa so vplivali tudi nezadostna elastičnost v ponudbi in nezadostno prilagajanje zahtevam tujega tržišča v pogledu kakovosti, načina obdelave, pakiranja. Povpraševanje po visokokakovostnem junčjem mesu (baby beefu) je bilo v

goveda, 30–50 tisoč ton surove kože, okoli 25 milijonov ton svežega mesa, 5000 ton mleka v prahu in okoli 5000 ton masla.³⁷

Za kmetijstvo v Sloveniji je bilo značilno, da se je proces organiziranja kmetijske proizvodnje prepočasi prilagajal intenzivnosti deagrarizacije. Za slovensko kmetijstvo je bilo tudi značilno, da je bilo pri precejšnjem delu osnovnih kmetijskih pridelkov in proizvodov deficitarno. Zato je Slovenija morala potrebe po žitu, koruzi, živini oziroma mesu, maščobah, sladkorju, olju, sadju in zelenjavi, rižu pa tudi po posameznih semenih, v največji meri pokrivati z uvozom iz drugih delov države. Velik del potreb po žitu, moki, koruzi, sladkorju, jedilnem olju, v manjši meri po sojinah, pesnih rezancih in sadju si je Slovenija prizadevala dolgoročno zagotavljati iz Vojvodine. V Hrvaški si je poskušala zagotoviti trajno preskrbo z žitom in mesom. Največje presežke osnovnih kmetijskih pridelkov je slovensko kmetijstvo ustvarjalo pri krompirju. V petdesetih letih je republika Slovenija od normalne letine te poljščine (50 tisoč vagonov) v druge republike izvozila v povprečju letno od 1500 do 4000 vagonov. V letih 1959–1967 pa od 15 do 19 tisoč vagonov. Zanimanje trgovcev iz drugih republik za slovenski krompir se je po letu 1967 zmanjšalo. V letu 1966 so zajamčene cene krompirja ter visoke odkupne cene namreč spodbudile pridelovalce iz drugih republik, da so posadili mnogo več krompirja kot v preteklih letih. Slovenija pa je posledično izgubila precejšen del jugoslovanskega trga. Poleg krompirja je v druge republike v omembe vrednih količinah izvažala zgodnjo povrtnino, hmelj, zelišča, nekatere vrste sadja (češnje, jabolka, maline), perutnino in del proizvodnje testenin in keksov.³⁸

V Sloveniji je bil v kmetijski proizvodnji pomembnejši napredek dosežen šele po letu 1959, ko je bila prvič po vojni presežena predvojna raven kmetijske proizvodnje. V petdesetih letih je tako Slovenija letno iz drugih republik še morala uvoziti 550 vagonov masti, 3200 vagonov sladkorja in 800 vagonov sadja. V prvi polovici petdesetih let sta v večjih količinah na slovenski trg prihajala tudi še zgodnja zelenjava in sadje, potem pa se je začel povečevati delež domače pridelave. Državno trgovsko podjetje Sadje-zelenjava, ki je imelo razvejano trgovinsko organizacijo, je takrat zelenjavo in fižol pretežno uvažalo iz Dalmacije, zgodnje zelje iz Srbije in Hrvaške, čebulo in papriko, znatne količine grozdja, marelic in nekaj riža iz Makedonije. V večjih količinah so slovenska trgovska podjetja iz drugih republik uvozila tudi grah, slive, orehe in breskve, sladkor, slaščice, mast, olje, margarino, sol in vino.

Investicije v kmetijstvu so po letu 1959 hitreje naraščale in do leta 1962 se je skupna kmetijska proizvodnja glede na leto 1955 povečala za 41 % ali za 6 % letno. Kmetijska proizvodnja Slovenije je bila v letu 1963, ko je zaposlovala okoli 32 % prebivalstva, udeležena v skupnem narodnem dohodku Slovenije s 15,4 %; delež kmetijstva v izvozu je dosegel 21 %, vključno z živilsko industrijo pa je udeležba kmetijstva v izvozu znašala 25 %.³⁹

upadanju; nasprotno pa je naraščalo povpraševanje po mesu starejših kategorij govedi in novih oblik načina razrezovanja in pakiranja. V: *Govedarstvo*, str. 27.

³⁷ *Govedarstvo*, str. 27.

³⁸ Prinčič, *Blagovna menjava*, str. 157–159.

³⁹ *SZ SSRS*, Seje od 1. III. 1966 do 31. V. 1966, str. 309.

Na področju proizvodnje mleka in govejega mesa je bil v Jugoslaviji do osemdesetih let dosežen sicer velik napredek, a rezultati sredi osemdesetih let 20. stoletja niso bili zadovoljivi. Med pomembne vzroke za relativno počasno rast proizvodnje v govedoreji so spadale: nezadostna proizvodnja in slaba kakovost vlakninske živinske krme, neugodna pasemska sestava goveda in razdrobljena proizvodnja. Nestabilno rast govedorejske proizvodnje so povzročali spremenljivi, najpogostejše neugodni ekonomski pogoji, predvsem neugodne cene mleka. Zaradi tega se je zmanjševalo število krav, s tem pa vzreja in posledično proizvodnja mesa in mleka.⁴⁰

Tako na državni kot slovenski ravni se je položaj kmetijstva, še zlasti na področju proizvodnje mleka in govejega mesa, po gospodarski reformi sredi šestdesetih let izboljšal. Povečanje števila goveje živine je bilo posledica tudi stimulativnih odkupnih cen mleka. Na proizvodnjo in prodajo mleka, ki sta bili zlasti v porastu pri zasebnih pridelovalcih, je vplivala julija 1965 uvedena minimalna odkupna cena mleka, ki se je glede na preteklo obdobje povečala skoraj za polovico. Proizvodnja mleka se je po reformi stimulirala tudi s premijami.⁴¹ Farnska prašičereja in farnsko perutninarstvo sta takrat v Sloveniji še naprej ostajala v težavah, čeprav je proizvodnja slednjega s precejšnim porastom perutninskega mesa glede na preteklo leto naredila velik korak naprej. Kljub napredku porast proizvodnje mesa v razmerah vse večjih potreb domačega trga ni kril povpraševanja. Možnost nadomestitve pomanjkanja svinjskega in nekaterih vrst govejega mesa se je kazala v večji proizvodnji perutnine. Do motenj v oskrbi z mesom je prihajalo tudi ob dobri proizvodnji mesa, saj se je zaradi čakanja in pritiska na višje cene, čakanja na višje izvozne premije itd. zadrževalo blago. Razmere na trgu z živilskimi proizvodi so bile pogojene s stabilnostjo odnosov oziroma s sodelovanjem med kmetijsko proizvodnjo, predelovalno industrijo in trgovino.⁴²

V šestdesetih letih je Slovenija velik del pšenice in mlevskih izdelkov uvozila iz Vojvodine in Slavonije. Tudi koruzo, ki so jo v glavnem uporabljali za krmo živini, je nabavljala v drugih republikah. Veliko povpraševanje po testeninah in keksih je slovenska trgovska podjetja spodbudilo, da so jih kupovala tudi v drugih republikah. Iz Srbije, Bosne in Hercegovine ter Hrvaške so se slovenske oljarne (Domžale, Ilirska Bistrica, Kranj) oskrbovale tudi z oljaricami; iz Hrvaške je Slovenija uvažala tudi jajca. Okoli 60 % vseh potrebnih vrtnin in sadja je tako Slovenija uvažala iz drugih republik (od decembra do aprila zelenjavo iz Dalmacije; pri paradižniku, papriki, čebuli in pri fižolu v zrnju pa je bila celo leto vezana na nabave iz Makedonije in Srbije). Vse več zelja v glavah je takrat kljub večji domači pridelavi uvažala iz Varaždina. Od sadja je bila na uvoz iz drugih republik vezana pri grozdju, marelicah, slivah. V drugi polovici šestdesetih let je zaradi boljše kakovosti ter ugodnejših cen začel naraščati tudi uvoz jabolk iz drugih republik. Na trgih drugih republik je Slovenija morala kupovati tudi meso. Npr. leta 1955 je v Srbiji in Bosni in Hercegovini nabavila 15–20 % manjkajočih količin govejega in

⁴⁰ *Govedarstvo*, str. 28.

⁴¹ *SZ SSRS*, Seje od 1. IX. 1965 do 15. XI. 1965, str. 172.

⁴² *SZ SSRS*, Seje od 1. III. 1966 do 31. V. 1966, str. 174.

40 % svinjskega mesa. Precejšnje količine klavne živine in prašičev so slovenska klavniška podjetja iz Srbije in Hrvaške uvozila tudi v šestdesetih letih. Slovenija je v drugih republikah morala kupovati tudi krmo za živino in prašiče. Npr. leta 1965 je 60 % potrebne krme za prašiče morala drago kupiti, kar je vplivalo na ceno mesa.⁴³

Položaj kmetijstva se je po gospodarski reformi izboljšal, a ob koncu osemdesetih let so v Sloveniji ostajali odprti nekateri razvojni problemi kmetijstva. Med njimi sta bili nestabilna proizvodnja in neusklajenost med poljedelsko in živinorejsko proizvodnjo. V Sloveniji je živinoreja sicer dosegala boljše rezultate od državne ravni in boljše kot v rastlinski proizvodnji, a je rast proizvodnje temeljila tudi na nakupljeni krmi v drugih republikah. Večji delež živinoreje (58 %) v strukturi kmetijstva je izkazoval večjo razvitost te panoge kot v Jugoslaviji, kjer je bil delež živinoreje v kmetijstvu 43 %, in manjšo razvitost kot v razvitih državah, kjer se je gibal delež živinoreje v kmetijstvu med 70 in 80 %.⁴⁴

Po letu 1980 so neugodni agroekološki in nestabilni ekonomski pogoji vplivali, da je bila proizvodnja hrane v Sloveniji manjša od predvidevanj; močno je bila izražena tudi odvisnost od vremenskih razmer. Proizvodnja hrane, ki je nihala od stopnje rasti 7,1 % do -3,7 %, je kljub temu izkazovala razmeroma ugodne rezultate v proizvodnji in tržnosti kmetijskih proizvodov. Povprečna rast kmetijske proizvodnje (1,6 %) je v letih 1981–1988 presegla poprečno rast gospodarstva (rast družbenega proizvoda (DP) je bila 0,4 %); bila je tudi ugodnejša od rasti te proizvodnje v Jugoslaviji (0,2 %). Relativno ravnotežje agregatne ponudbe kmetijsko živilskih proizvodov se je vzpostavljalo z upadajočo ravnijo domače potrošnje in izvoza.⁴⁵

V sedemdesetih in osemdesetih letih je bila redna in zadostna prehrana slovenskega prebivalstva še vedno precej odvisna od uvoza iz drugih republik, saj se je v Sloveniji v korist povečevanja površin s krmnimi in industrijskimi površinami nadaljevalo zmanjševanje površin s krušnimi žiti, krompirjem in drugimi poljščinami; nazadovala sta tudi živinoreja in sadjarstvo. Čeprav se je fizični obseg kmetijske priraje in pridelave povečeval, je bila v osemdesetih podobno kot v sedemdesetih letih 20. stoletja stopnja slovenske samooskrbe s hrano nekaj nad 80 %.⁴⁶

Viri in literatura

Tiskani viri

Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1963. II. deo. Statistički bilten 349. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), 1965.

Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva u 1968. Količine-proseci po domaćinstvu (po članu domaćinstva), III deo. Statistički bilten, broj 660. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), april 1971.

⁴³ Prinčič, *Blagovna menjava*, str. 160–162.

⁴⁴ *Analiza razvojnih možnosti Republike Slovenije*, str. 267.

⁴⁵ Leonardi, *Sedanje razmere v kmetijstvu*, str. 24.

⁴⁶ Prinčič, *Blagovna menjava*, str. 162.

- Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Raspoloživa i upotrebljena sredstva, proseci po domačinstvu. Statistički bilten 1301. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), 1982.
- Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domačinstva 1978. Prosečne godišnje utrošene količine artikala lične potrošnje. Statistički bilten 1303. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ), jun 1982.
- Anketa o potrošnji domačinstva 1983. Raspoloživa i upotrebljena sredstva, proseci po domačinstvu. Statistički bilten 1549. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), 1986.
- Anketa o potrošnji domačinstva u 1983. Prosečne godišnje utrošene količine artikala lične potrošnje. Proseci po domačinstvu i članu domačinstva. Statistički bilten 1550. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ), 1986.
- Anketa o potrošnji domačinstva 1988. -prvi rezultati- Statistički bilten 1787. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), 1989.
- Anketa o potrošnji domačinstva 1988. Prosečne godišnje utrošene količine artikla lične potrošnje. Proseci po domačinstvu i članu domačinstva. Statistički bilten broj 1853. Beograd: Savezni zavod za statistiku Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), 1990.
- Statistični letopis SR Slovenije 1975. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1975.
- Sejni zapiski Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, četrti sklic. Seje od 10. oktobra 1962 do 28. februarja 1963. Ljubljana: Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije, 1963.
- Sejni zapiski Skupščine Socialistične Republike Slovenije (SSRS). Seje od 1. IX. 1965 do 15. XI. 1965. Ljubljana: Skupščina SR Slovenije, 1966.
- Sejni zapiski Skupščine Socialistične Republike Slovenije (SZ SSRS). Seje od 1. III. 1966 do 31. V. 1966. Ljubljana: Skupščina SR Slovenije, 1966.

Literatura

- Bebler Damjana: O pomenu prehrane. *Sodobno gospodinjstvo*, I. I, 1954, št. 1-2, str. 16.
- Bebler Damjana: O sodobni prehrani. *Sodobno gospodinjstvo*, I. II, 1955, št. 16-17, str. 63.
- Gabrijelčič Blenkuš Mojca ...[et al.]: *Standardi zdravega prehranjevanja v vzgojno-izobraževalnih ustanovah (brez jasličnih oddelkov v vzgojno-varstvenih organizacijah)*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje, 2005.
- Govedarstvo 1975–1985. *Jugoslovenski pregled: informativno dokumentarne sveske*, XXXI, 1987, str. 21–28.
- Klep Jožka: Strašna statistika. Kako se kaže inflacija v naši denarnici. *Mladina*, št. 18, 5. maj 1983, str. 7.
- Leonardi Božena: Sedanje razmere v kmetijstvu v Sloveniji in možnosti razvoja v obdobju 1991–1995. *IB: informativni bilten: revija za planiranje*, let. 24, 1990, str. 24–39.
- Prinčič Jože, Blagovna menjava Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami (1945–1991). *Slovenija v Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 145–170.
- Sistem i politika cena poljoprivrednih proizvoda, 1945–1987. *Jugoslovenski pregled: informativno dokumentarne sveske*, let. XXXI, 1987, str. 1495–1502.
- Sunčič Franc, Maček Jože, Leskovšek Mirko: Intenziviranje kmetijske pridelave ob ekološkem ravnovesju. *Teorija in praksa: družboslovna revija*, let. 23, 1986, str. 60–64.
- Šefer Berislav: *Socialna politika v socialistični samoupravni družbi*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1981.
- Tivadar Blanka: Naša žena med željo po limonini lupinici in strahom pred njo: zdrava prehrana v socializmu. *Družboslovne razprave*, XXV, 2009, str. 7–23.

Vadnal Angela: Prehranitvena bilanca v l. 1950–1957. *Prikazi in študije*, let. V, 1959, str. 21–38.
Vadnal Angela: Prehranitvena bilanca SR Slovenije v letih 1958 do 1969. *Prikazi in študije*, let. XVII, 1971, str. 3–48.

SUMMARY

Slovenes' Diet from the 1960s to the End of the 1980s

Marta Rendla

Diet and eating habits were in the period in question was influenced by social, economic, ethnic, and cultural conditions of the area, the population's education, access to food, and its price. Rural households that were reliant solely upon working their own land still consumed mostly their own produce and bought only what they did not have; more food was bought either from their neighbours or in retail by mixed households, while non-rural households depended mostly on the market.

In the period at hand food expenditures, an important indicator of the standard of living but also of poverty, were reduced up to the end of the 1970s by Slovene and Yugoslav households. In 1963 Slovene households' food expenditures represented 40.1% of their total expenditures; in 1978 they were reduced by 12.5% and totalled 27.6%; in the same period Yugoslav households reduced food expenditure by 10.5%, dropping from 45.7% in 1963 to 35.2% in 1978.

Even though on average Slovene consumers spent, relatively speaking, more money on food than their Yugoslav counterparts in 1978, namely 6.5%, the share of food expenditures was lower in the case of Slovene households if compared to that of their Yugoslav counterparts by 7.6%, which implies that the standard of living was better in Slovenia despite the fact that food was more expensive.

Between 1963 and 1978, when Slovene households reduced food expenditures and increased the consumption of most groups of produce and foodstuffs, the share of less healthy foodstuffs decreased and the structure of diet improved. By reducing the consumption of cereals, flour, and baked goods, which underwent a 14.4% decrease in the years 1963–1978, the share of carbohydrates in Slovenes' diet was reduced as well. Although improved, the diet was not diverse enough, it was particularly rich in protein of animal origin and to a lesser degree in those of plant origin, vitamins, and minerals; this was the result of an unstable internal production and limited possibilities for import.

In the eighties, as the general crisis deepened when the dwindling supply of produce and foodstuffs saw their price increase and the real value of remuneration decrease, the share of food expenditures grew in the structure of the cost of living, while the structure of consumed food gradually started to deteriorate with the switch to cheaper foods, particularly those rich in carbohydrates. With the growing food expenditures households started to reduce the consumption of certain foodstuffs; *Naša žena*, the first women's and family-oriented periodical, advised its readership to use organic food in their recipes; *natural, Slovene, homegrown, country and traditional* food was mentioned.

The consumption of meat, dairy products, or fruit decreased, while the quantity of cereals and potato consumed increased. In 1983, each member of Slovene households consumed 54 kg of fresh or processed meat, which was 13,3 kg or almost 20% less than in 1978; in comparison to 1978, the difference was somewhat reduced in 1988, namely by 12.7%, when 59 kg were consumed. Beginning in 1978, rural households differed from the average in terms of consumption of meat and meat-based products. In 1978 a member of a rural household consumed a good 80

kg of meat or meat-based products a year, or 13.2 kg or 19.5% more than an average Slovene. In 1983, a member of a rural Slovene household consumed 99 kg of meat and meat-based products a year, exceeding the Slovene average by almost 45 kg or 82%, and in 1988 almost 102 kg of meat a year, topping the Slovene average by 42.8 kg or 72.5%.

After a slight increase in 1983, when above-average (exceeding the average by 78%) consumption of flour-based foods was recorded in rural households, i.e. 230 kg a year, the consumption of flour-based foods increased by almost 45% (on average as well) in 1988 if compared to that of 1978.

The consumption of fresh and processed meat, fish, fresh and processed fruit increased, and in terms of diet the standard of living improved up to 1978. Until then (67.6 kg) a member of a Slovene household consumed 121% more fresh and processed meat a year than in 1963; the consumption of fish, which was still low (i.e. 2.8 kg per household member a year), increased by 211% if compared to that of 1963; the period also saw a 57% increase in the consumption of fresh and processed fruit, in 1978 Slovenes consumed 70.2 kg per capita.

The consumption of fresh and processed vegetables, including potato, in Slovene households in the period in question, namely 1963-1988, was marked by a fluctuating decrease; it dropped by 52.3 kg or 32.2%. Stagnation in the consumption of individual produce and foodstuffs was most prominent in the eighties; in 1988 households reduced the consumption of fresh and processed vegetables, including potato, by 28% and the consumption of processed fruit by 18.7%, milk and dairy products by 4.7% if compared to that of 1983.

Towards the end of the 1980s the increased share of carbohydrates in food's biochemical structure pointed to the lowering of the standard of living. In 1988, the consumption of food with high carbohydrate content increased most in nonrural households, whose share comprised 74.3%.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279-557